

Pływająca Stacja Badawcza

Szczecińscy studenci etnologii na fali

Piotr Maliński, doktor nauk humanistycznych w zakresie etnologii, adiunkt na Wydziale Humanistycznym US, opiekun Pływającej Stacji Badawczej Koła Naukowego Etnologów US im. Marii Antoniny Czaplickiej

Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej US ma w środowisku polskich etnologów opinię placówki prowincjonalnej, funkcjonującej trochę na uboczu i niezbyt zaangażowanej w działalność naukowo-badawczą. Ten stereotypowy pogląd starają się obalić studenci Katedry – i to nie słowem, lecz czynem. Żywym świadectwem inwencji, zdolności organizacyjnych i zapału do pracy, jaki przejawiają adepci szczecińskiej etnologii, jest ich najnowsza inicjatywa – Pływająca Stacja Badawcza.

Etnografowie na wodzie

Pomysł na wykorzystanie jednostek pływających do prowadzenia badań etnograficznych może się wydawać dość niecodzienny, jednak nie jest ani oryginalny, ani też nowy. Wśród rodzimych badaczy za jego prekursora należy uznać Zygmunta Glogera, który w latach 1872–1875 i 1899 przedsięwziął sześć wypraw naukowych z nurtem polskich i litewskich rzek¹. Podczas tych spływów studiował nie tylko miejscowy folklor, lecz opisywał także pamiątki historyczne oraz badań stanowiska archeologiczne.

Na znacznie szersze wody wyprowadził ideę pływającej stacji badawczej Stefan Szolc-Rogoziński. Ten Wielkopoleanin z pochodzenia, a z zawo-

du marynarz, zakupił w 1882 roku we Francji lugier „Lucie-Marguerite” i przystosował go do celów ekspedycji naukowej na terenie Afryki Zachodniej². Na niewielkim żaglowcu znalazło się miejsce na bibliotekę, „salon” dla posiedzeń naukowych, magazyn wyposażenia wyprawowego i repozytoria instrumentów pomiarowych³. Statek szczęśliwie dowiózł ekspedycję (w jej skład wchodziłi sami Polacy) na wyspę Mondoleh, gdzie założona została stacja badawcza. Wyprawa trwała do 1885 roku, a w jej trakcie badacze używali tubylczych łodzi-dłubanek do poruszania się po afrykańskich rzekach i jeziorach, gromadząc między innymi bogate zbiory etnograficzne⁴.

Rzecz jasna nie tylko Polacy prowadzili badania nad kulturą obcych ludów, żeglując po wodach otwartych czy śródlądowych. Godny odnotowania jest z pewnością rejs Katherine Routledge szkunerem „Mana” na Wyspę Wielkanocną i prowadzone tam przez nią prace etnograficzne oraz archeologiczne⁵. Zwraca także uwagę dorobek naukowy francuskiej *L'Expédition Orénoque-Amazone* – mimo iż większość zbiorów i materiałów tej wyprawy przepadła w nurtach rzeki Uraricoery⁶.

Pływająca Stacja Badawcza KNE US

Do przedstawionej powyżej tradycji badawczej nawiązuje najnowsza inicjatywa Koła Naukowego Etnologów US im. Marii Antoniny Czaplickiej. W semestrze zimowym roku akademickiego 2013/2014 kilkunastoosobowa grupa studentów etnologii stworzyła zręby organizacyjne Pływającej Stacji Badawczej (w skrócie PSB). W założeniu ma być ona mobilną placówką terenową do studiów nad dziedzictwem kulturowym związanym z wodą, a zarazem platformą dla interdyscyplinarnych przedsięwzięć badawczych, prowadzonych wspólnie ze specjalistami innych dziedzin nauki. PSB ma umożliwiać studentom różnych kierun-

ków realizację praktyk zawodowych „na wodzie”, a z czasem – być może – także stworzenie etatów badawczych (finansowanych ze źródeł zewnętrznych) dla pracowników nauki. Na obecnym etapie zaawansowania prac nie należy utożsamiać Pływającej Stacji Badawczej z określoną jednostką pływającą – jest to raczej zespół młodych naukowców, których łączy wspólna pasja i zainteresowania badawcze. Członkowie Stacji korzystają co prawda ze swoich prywatnych łodzi (jachtu żaglowo-motorowego, katamaranu i kajaka), a w niedalekiej przyszłości planują zakup odpowiedniejszej, flagowej jednostki.

Użycie jednostek pływających w etnologicznych pracach terenowych umożliwia badaczom dotarcie do wodnej sfery kultury, niedostępnej z lądu. W ten sposób możliwy staje się akces do grup badanych, których aktywność ma miejsce na obszarach wodnych. Można tu wymienić przede wszystkim rybaków, wędkarzy, nurków, marynarzy, żeglarzy czy wodniaków. Jednak dużo większą zaletą jest okoliczność, iż badacz znajdujący się na wodzie zmienia tym samym swój punkt widzenia na zjawiska i wytwory kultury „ładowej”. Następuje więc zmiana typowej perspektywy badawczej, co może skutkować zupełnie nowymi spostrzeżeniami, na podstawie których mogą pojawić się nowe refleksje o kulturowych czy społecznych aspektach przestrzeni. Warto w tym miejscu podkreślić, że PSB zapewnia etnologom bezpośredni dostęp właśnie do kulturowych i społecznych aspektów przestrzeni wodnej – to znaczy jej podziałów, klasyfikacji, własności, sposobów użytkowania, toponimii, a także związanych z nimi przekonań i wierzeń⁷.

Jeśli mowa o wielowymiarowości przestrzeni wodnej, to należy zauważyć, iż poruszone wyżej zagadnienia odnoszą się nie tylko do powierzchni akwenów, lecz także do przestrzeni podwodnej. Głębiny wodne to obszar badań, na który etnolodzy zapuszczają się raczej rzadko. Tymczasem jest to sfera przestrzeni, w której znajdują się nie tylko wytwory kultury materialnej (np. różnego rodzaju wraki), lecz także (okresowo) ludzie, przejawiający zachowania społeczne i kulturowe. Głębiny wód, pojmowane jako przestrzeń kulturowa, otwierają się zatem przed etnologami jako pole badawcze, słabo dotąd poznane.

Dotychczasowe dokonania

Zespół PSB w ciągu kilku zaledwie miesięcy działalności wykazał się dużą aktywnością i niepoślednimi rezultatami naukowymi. Powstała między innymi strona internetowa Stacji, dla której domenę (psb.whus.pl) oraz miejsce na serwerze udostęp-

nił Wydział Humanistyczny US. Na stronie znajdują się informacje o przedsięwzięciu i jego uczestnikach, opisy aktualnie realizowanych projektów i galerie zdjęć dokumentujących przeprowadzone już działania. Jest tam również repozytorium, w którym zgromadzone są teksty naukowe (w formie plików elektronicznych), upublicznione za zgodą autorów. W osobnej zakładce znajduje się katalog biblioteki Pływającej Stacji Badawczej (jej księgozbiór liczy ponad 200 pozycji).

Badacz znajdujący się na wodzie zmienia tym samym swój punkt widzenia na zjawiska i wytwory kultury „ładowej”. Następuje zmiana typowej perspektywy badawczej, co może skutkować zupełnie nowymi spostrzeżeniami, na podstawie których mogą pojawić się nowe refleksje o kulturowych czy społecznych aspektach przestrzeni. Pływająca Stacja Badawcza zapewnia etnologom bezpośredni dostęp właśnie do kulturowych i społecznych aspektów przestrzeni wodnej – to znaczy jej podziałów, klasyfikacji, własności, sposobów użytkowania, toponimii, a także związanych z nimi przekonań i wierzeń.

Poza tym, jako że PSB ma charakter placówki badawczej, jej inicjatorzy zaangażowali się w projekt realizowany przez Katedrę Etnologii i Antropologii Kulturowej US zatytułowany „Tradycyjne rybołówstwo łódzkie w regionie zachodniopomorskim po 1945 roku – badania i promocja”. Kierownikiem projektu jest prof. US dr hab. Bogdan Matłowski, a całe przedsięwzięcie sfinansowały Lokalne Grupy Rybackie z województwa zachodniopomorskiego⁸. Członkowie PSB prowadzili badania na obszarze 9 gmin (Bierzwnik, Choszczno, Draw-

no, Mirosławiec, Pełczyce, Recz, Suchań, Tuczno i Złocieniec), stosując typowe metody warsztatu terenowego etnologa: obserwację uczestniczącą i wywiad kwestionariuszowy⁹.

Z innych działań realizowanych przez członków Stacji należy wymienić kwerendy biblioteczne oraz muzealne w kraju i za granicą. Przykładowo, w grudniu 2013 roku odbył się objazd naukowy po wschodniej Brandenburgii, w trakcie którego studenci zwiedzili *Binnenschiffahrts-Museum* (Muzeum Śródlądowych Dróg Wodnych) w Oderbergu, XIX-wieczny parowiec „Riesa” oraz zabytkową budowlę hydrotechniczną – podnośnię statków Niederfinow na kanale Odra-Hawela¹⁰.

W kwietniu 2014 roku zespół PSB zorganizował z kolei Interdyscyplinarną Studencko-Doktorancką Konferencję Naukową „Człowiek – Woda – Kultura”, na którą zgłosiło się 29 prelegentów z 11 krajowych ośrodków akademickich. Młodzi badacze, reprezentujący różne dyscypliny nauki, mieli okazję przedstawić na konferencji swoje osiągnięcia, spostrzeżenia oraz refleksje – często niebanalne i nowatorskie¹¹. Obecnie trwają prace nad wydaniem publikacji pokonferencyjnej, która ukaże się drukiem jeszcze w bieżącym roku.

Plany i perspektywy na przyszłość

PSB nawiązała dotychczas współpracę z kilkoma instytucjami naukowymi i kulturalnymi. Należy tu wymienić przede wszystkim Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu – placówkę prężnie działającą na rzecz badań, ochrony i promocji morskiego dziedzictwa kulturowego oraz posiadającą bogate zbiory w tym zakresie¹². Studenci podjęli również kooperację z Klubem Kultury Morskiej działającym w ramach Stowarzyszenia Uniwersytet Trzeciego Wieku w Szczecinie¹³. W lipcu 2014 roku członkowie PSB będą prowadzić etnologiczne badania terenowe w ramach Flisu Odrzańskiego (spływu tratwami flisackimi z Wrocławia do Szczecina) i Dnia Rzeki Odry – imprez organizowanych corocznie przez Zarząd Główny Ligi Morskiej i Rzecznej¹⁴. Bardzo ciekawie zapowiada się też współpraca z archeologami podwodnymi z Katedry Archeologii Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych US, prowadzącymi badania krajobrazów zatopionych na Zalewie Szczecińskim i w Zatoce Pomorskiej¹⁵.

Zakres współpracy PSB z instytucjami zewnętrznymi obejmuje działalność naukową, oświatową i popularyzatorską. Jednak największe nadzieje wśród studentów budzi perspektywa realizacji wspólnych, interdyscyplinarnych projektów badawczych. Adeptci etnologii aktywnie włączyli się w prace nad wnioskami projektowymi, przygotowywanymi

przez pracowników Katedry Etnologii i Antropologii Kulturowej US w ramach konkursów Narodowego Centrum Nauki. Dają one młodym naukowcom szansę nie tylko na przeprowadzenie ciekawych badań terenowych i opublikowania ich wyników, lecz również na znalezienie zatrudnienia zgodnego z posiadanym wykształceniem.

Reasumując, szczecińscy studenci sami stworzyli sobie placówkę, w ramach której mogą realizować swoje zainteresowania badawcze i pomnażać doświadczenie terenowe. Co istotne, mają również pomysły na finansowanie takiej działalności naukowej ze źródeł zewnętrznych. Więcej nawet, chcą przy wykorzystaniu tychże źródeł stworzyć dla siebie etaty, zapewniające im możliwość pracy w zawodzie. Zatem Pływająca Stacja Badawcza, właściwie kierowana i otoczona odpowiednią opieką merytoryczną, może stać się w przyszłości swoistą „wizytówką” szczecińskiej etnologii, rozpoznawalną w środowisku naukowym.

Jak się wydaje, idea wodnych badań etnologicznych nieprzypadkowo „wyłączyła” właśnie w szczecińskim ośrodku akademickim. PSB wydaje się tu nader korzystnie i właściwie ulokowana – zarówno geograficznie (biorąc pod uwagę położenie Szczecina, obfitość wód śródlądowych w jego okolicach i bliskość morza), jak i merytorycznie (uwzględniając kompetencje i zainteresowania badawcze szczecińskich naukowców).

Przypisy

- ¹ Z. Gloger, *Dolinami rzek. Opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy*, Warszawa 1903.
- ² S. Szolc-Rogozieński, *Wyprawa S. S. Rogozieńskiego. Żegluga wzdłuż wybrzeży zachodniej Afryki na lugrze „LucyaMałgorzata” 1882–1883*, Warszawa 1886.
- ³ S. Zieliński, „Lucja-Małgorzata”, *statek wyprawy Rogozieńskiego do Kamerunu*, „Morze” 1932, nr 11, s. 97.
- ⁴ M. Zachorowska, J. Kamocki, *Stefan Szolc-Rogozieński: badania i kolekcja afrykańska z lat 1882 do 1890*, Kraków 1984.
- ⁵ K. Routledge, *The Mystery of Easter Island: The Story of an Expedition*, London 1919.
- ⁶ A. Gheerbrant, *Wyprawa Orinoko-Amazonka*, przeł. Janina Wrzosek, Warszawa 1967.
- ⁷ P. Maliński, *Pływająca Stacja Badawcza Koła Naukowego Etnologów im. Marii Antoniny Czaplckiej. Idea założenia i perspektywy*, „Zwierciadło etnologiczne” 2013, nr 2, s. 71–81.
- ⁸ *Zachodniopomorskie Lokalne Grupy Rybackie*, informator opracowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, Wydział Rolnictwa i Rybactwa, Biuro ds. wdrażania osi priorytetowej 4 PO RYBY 2007–2013.
- ⁹ <http://www.whus.pl>, data dostępu: 8.05.2014.
- ¹⁰ M. Schrumpf, *Wassersportrevier Oder-Havel*, Potsdam 2013.
- ¹¹ <http://psb.whus.pl/index.php?p=19>, data dostępu: 8.05.2014.
- ¹² <http://www.muzeum.kolobrzeg.pl>, data dostępu: 8.05.2014.
- ¹³ <http://www.sutw.szczecin.pl/index.php/zespoy-zainteresowa>, data dostępu: 8.05.2014.
- ¹⁴ E. Marszałek, *Odrzański szlak wodny: informator turystyczny*, Szczecin 2003.
- ¹⁵ <http://archeo.univ.szczecin.pl>, data dostępu: 8.05.2014.